

VEGYES KÖZLEMÉNYEK.

Az Orsz. Széchényi-Könyvtár új igazgatója. A vallás- és közoktatásügyi miniszter 1919. október 3-án kelt rendeletével dr. MELICH János múzeumi igazgatót bízta meg az Orsz. Széchényi-Könyvtár igazgatásával.

Tóth József †. Ez év október havának 20-án ismét felszállott a gyászlobogó a M. N. Múzeum homlokzatára. TÓTH József ny. csanádmegyei főjegyzőnek, az Orsz. Széchényi-Könyvtár szakdíjnokának tevékeny élete ért véget e napon, 53-ik évében. Vele a könyvtárnak olyan munkása dőlt ki a sorból, aki a lelkiismeretes kötelességteljesítésnek emlékezetre érdemes példája volt, mert az önfeláldozással határos munkaszeretettel csüggött az intézményen, amelynek tíz évig állott szolgálatában. Keserű sejtellemmel hurcolta már évek óta egyre gyöngülő testében a halálos kórt. Hitte, hogy külföldön gyógyulást lelhetne. Ám a sors, mely nemcsak hozzá volt mostoha, mert nemzetünkre is minden mértéket meghaladó szenvedést viharozott, — elérhetetlen távolból csillogtatta feléje a Napnak gyógyító sugarát. Hosszú betegsége után a könyvtár tisztviselői már csak a ravatalon láthatták viszont kedves munkatársukat, kitől nevükben KERESZTY István osztályigazgató kegyeletes szavakkal vett búcsút.

F. V.

Kinevezések és áthelyezések a M. N. Múzeum könyvtárában. A magyar népköztársaság minisztertanácsa 1919. január 1-i érvénnyel kinevezte múzeumi igazgatókká dr. SEBESTYÉN Gyula és dr. MELICH János osztályigazgatókat, múzeumi osztályigazgatókká KERESZTY István, HAVRAN Dániel, dr. BÁTKY Zsigmond és dr. BÄRTFAI SZABÓ László igazgatóőröket. A közoktatásügyi miniszter pedig ugyanakkor kinevezte igazgatóórré dr. FITOS Vilmos, dr. BAJZA József, dr. SULICA Szilárd, dr. HOLUB József és dr. MADARASSY László öreket, valamint dr. JAKUBOVICH Emil segédórt, örekké dr. RÉDEY Tivadar, dr. RÉDEY Tivadarné szül. dr. HOFFMANN Mária és dr. SIKABONYI Antal segédőreket, végül segédőrekké dr. PÁNITY Vukoszava és dr. ZSINKA Ferenc fizetéstelen segédőreket, továbbá dr. MÁNYIK Pál és dr. NÉMETH Gyuláné szül. dr. SEBESTYÉN Irén gyakornokokat. — 1919. december folyamán a vallás- és közoktatásügyi miniszter kinevezte fizetéstelen segédőrekké BORZSÁK István, dr. BARTONIEK Emma, dr. GORIUPP Alisz és dr. TÓTH László gyakornokokat. — A vallás- és közoktatásügyi miniszter 1919. októberében dr. BÁTKY Zsigmond osztályigazgatót a néprajzi osztályhoz miniszteri biztossá rendelte ki és az ő előterjesztésére dr. MADARASSY László igazgatóórt visszahelyezte a néprajzi osztályba.

Semper idem. Kr. e. 213-ban a kínai császár, hogy az abszolút mon-

archia konszolidálódását lehetővé tegye, LI-SZE minisztere javaslatára elrendelte, hogy a magánosok összes könyveiket, az orvosi és földművelési munkák kivételével, fejvesztés terhe alatt tartoznak 30 napon belül a hatóságoknak beszoigáltatni megsemmisítés céljából. — Kr. u. 1550-ben az oxfordi egyetem reformálására kiküldött bizottság az egyetemnek a XIV. század elején keletkezett nagybecsű könyvtárát, mint a papizmus melegágyát, beszüntette, számos igen becses kéziratát tűzre vetette, a többi makulatura gyanánt elkótyavetyélte, sőt 1556-ban még a leltárt is áruba bocsátotta. — 1787-ben II. JÓZSEF császár megbizottai a felvilágosodás jelszavával felosztott kolostorokból elhurcolt könyveknek és kéziratoknak több mint háromnegyed részét «szemét» gyanánt potom áron eladták a «könyvtáros-zsidóknak». Igy csak a Morvaország és Szilázia területén elhurcolt 95.907 kézirat és nyomtatvány közül 70.857 darabot árvereztek el 2536 fnt 14¹/₂ kr.-ért. — 1919-ben a «magyar» tanácsköztársaság egyik legfőbb szerve, a Szellemi Termékek Orsz. Tanácsa, a papirgyárak részére elhurcolta a Szent-István-Társulatnak szinte összes kiadványait, 40 jól megrakott társzekerre valót.

SPECTATOR.

Régi jó idők. Mintegy két évtizeddel ezelőtt, mint valami komikusnak tetsző dolgot jegyeztem ki magamnak, hogy amikor 1555. január 8-án Martin BOLT-ot a jénai hercegi théka könyvtárosává kinevezték, a következő járandóságokat állapították meg a számára: 8 fnt készpénz, 10 garas heti kosztpénz, két rend udvari öltöny, egy kocsi szálfa, 12 véka árpa és 12 véka roz. Azt hiszem, nem egy kolléga, aki legutóbb az V. vagy a VI. fizetési osztályba került, a IX. és X.-be sorozottakról nem is szólva, szívesen cserélné a derék BOLT mester javadalmával.

—SP—

Vidéki hírlapirodalmunk a proletárdiktatura idején. A M. N. Múzeum irattárában találtam egy a proletárdiktatura idején készült lajstromot, mely az 1919-ben megjelenő lapok jegyzékét tartotta nyilván a cenzurahivatal részére. Mint érdekes bibliografiai emléket a következőkben közlöm a névsort:

<i>Balassagyarmat :</i>	<i>Eger :</i>
Nógrádi Hirlap	Egri Hirlap
Nógrádi Vörös Ujság	Egri Ujság
<i>Biccse :</i>	<i>Esztergom :</i>
Úttörő	Esztergom és Vidéke
<i>Cegléd :</i>	Esztergomi Népszava
Népakarat	
<i>Cellőmőlk :</i>	<i>Gyöngyös :</i>
Kemenesalja	Gyöngyös és Vidéke
<i>Csepel :</i>	Gyöngyösi Lapok
Proletár	Gyöngyösi Ujság
<i>Csongrád :</i>	Hevesmegyei Hirlap
Csongrádi Proletár	Vörös Mátravidék

Győr :

A Reggel
Győri Hírlap
Győri Katona-Ujság
Győri Ujság
Népakarat
Testvériség
Vörös Ujság

Hatvan :

Hatvan és Vidéke
Hatvani Hírlap
Hatvani Ujság
Proletár
Vörös Ujság

Jászapáti :

Jászapáti és Vidéke
Jászszági Néplap

Kalocsa :

Kalocsai Néplap

Kaposvár :

Somogyi Munkás
Somogyi Vörös Ujság

Karcag :

Karcagi Napló

Köszeg :

Günser Zeitung
Köszeg és Vidéke

Kecskemét :

Magyar Alföld

Keszthely :

Testvériség

Kiskőrös :

Kiskőrös és Járása

Kiskúnfélegyháza :

Proletár

Kiskúnhalas :

Halasi Munkás
Halasi Vörös Ujság

Kiskúnmajsa :

Majsai Vörös Ujság

Kispest :

Kispesti Ujság

Kisújszállás :

Kisújszállási Vörös Ujság

Körmend :

Rábavidék

Magyaróvár :

Mosonvármegye
Szebb Jövő

Mezőkövesd :

Mezőkövesd és Vidéke

Mezőtúr :

Mezőtúri Munkás

Miskolc :

Miskolc-Diósgyőri Ujság
Miskolci Napló
Reggeli Hírlap
Virradat

Monor :

Közérdek

Mór :

Mór és Vidéke

Muraszombat :

Muraszombat és Vidéke

Nagykanizsa :

Zalai Hírlap
Zalai Népakarat

Nagykőrös :

Közérdek
Népújság

Nagyvárad :

Friss Ujság
Munkás-Ujság
Nagyvárad
Nagyváradai Napló

Népszó	<i>Szombathely :</i>
Szabadság	Testvériség
Új Nagyvárad	Vasmegyei Füg. Hirlap
<i>Pápa :</i>	Vasmegyei Hirlap
Egyetértés	Vasmegyei Vörös Ujság
Munkás-Ujság	Vasvármegye
Pápai Hirlap	<i>Szolnok :</i>
Pápai Közlöny	Népnevelés
Pápai Lapok	Szolnoki Munkás
<i>Sátoraljaiújhely :</i>	<i>Tapolca :</i>
Felsőmagyarországi Hirlap	Tapolcai Lapok
Vörös Hajnal	<i>Tatatóváros :</i>
<i>Sopron :</i>	Tatatóváros és Tatabánya
Der Arbeiter	<i>Ujpest :</i>
Der Proletarier	Ujpesti Munkás
Népakarat	Ujpesti Napló
Soproni Munkástanács	<i>Vác :</i>
Soproni Vörös Ujság	Proletár
<i>Sümegegy és Vidéke</i>	Váci Hirlap
<i>Székesfehérvár :</i>	Vörös Ujság
Székesfehérvár és Vidéke	<i>Veszprém :</i>
Székesfehérvári Friss Ujság	Veszprémi Hirlap
<i>Székszárd :</i>	Vörös Zászló
Igazság	<i>Zalaszentgrót :</i>
Tolnavármegye és Közérdek	Zalavölgyi Hirlap
Tolnamegyei Közlöny	<i>Zalaegerszeg :</i>
<i>Szentes :</i>	Zalamegye
Alföldi Ujság	
Népakarat	

Mint e jegyzékből látható, a jó vidéket meglehetősen változatos címek alatt boldogították azzal a szellemi gerstlivel, amit a budapesti proletárnak *Népszava*, *Pester Lloyd*, *Volksstimme* és *Vörös Ujság* csomagolásban lehetett elfogyasztania — igaz, hogy jegy, utalvány és szakszervezeti igazolvány nélkül. Σ.

Helyreigazitások a Régi Magyar Könyvtár III. kötetéhez.¹ 1712. sz. A R. M. K. III. kötetének első részében az 519. lapon van adva annak az egyetemű vitairatnak címe, melyet ILLYEFALVI Sz. Miklós állítólag 1648-ban tartott. Fontos körülmény ezzel szemben először is, hogy ILLYEFALVI valamikor 1647

¹ Jelen adalék 1916 óta van kiszedve, de mindaddig nem volt módunkban közzé tenni. Most végre sorját ejtjük, bár szerző időközben elvesztve türelmét, közölte adalékait az *Evangelikus Szaklap* 1917. évfolyamában. (Szerk.)

első felében iratkozott be Utrechtbe, honnan ugyanazon év szept. 3-án már Leidenben találjuk. Viszont Utrechtben történt újabb beiratkozásáról semmi nyom.

Nyomósabb adat azonban az, hogy VOETIUS *Disputationes selectae* pars II. 827—868. lapján 1655-ben Utrechtben újból kiadta, hol a megvitatás időpontjául *arab* számokkal 1647 márc. 13-át jelöli meg. Feltételezhetnénk azonban, hogy ez utóbbi sajtóhiba, csakhogy könnyebben téved a nyomdász a római számozásnál, mikor egységeket rak egymás mellé, mint amikor egy meghatározott arab számjegy van előtte, de egyéb okok is helyessé teszik VOETIUS adatát. Ha összehasonlítjuk ugyanis a jelzett 1712. sz. művet a tényleg 1648-ban nyomott 1711. sz.-val, a címlapon a következő nyomdai különbségeket vesszük észre: 1. Az évszám az 1712. számún regiesebb formában, római számokkal van adva, míg az ugyanazon évben legfeljebb pár hónapi időkülönbséggel megjelent 1711. sz. Szatmári BABA Pétertől való, ugyancsak VOETIUS Gisbert elnöklete alatt tartott értekezésen arab számokkal van megjelölve. 2. A nyomdász neve az 1712. számún NOORTDIJCKnek, míg a másik, 1711. számún NOORTDYCKnek van írva. Lényegében a kettő ugyanaz, tehát nem hibás, csak más ortográfiájú, így nyomdailag azonnal feltűnő. 3. Feltűnő az ívjelzés is, mely C—F; hihetőleg a C₁ épen a címlap. Akiknek módjukban áll utánanézni, valószínűleg beigazoltan látják ezt. Már pedig, ha tudjuk, hogy igen sokszor az egyetemi értekezések, mik egyidőben a nyomdában összejöttek, egy és ugyanazon folytatólagos ívjelzéssel láttattak el, legfeljebb címlapot nyomtak külön, akkor kétségbevonhatatlan, hogy a C—F ívjelzés egy olyan előző munkára utal, melynek ívjelzése A—B, esetleg A—C₁ volt. Mindezek az adatok azután pontosan kapcsolatba hozhatók az 1689. sz. a. BACZONI B. Melchior de Fide papistarum c., ugyancsak VOETIUS Gisbert elnöklete alatt, ugyanazon tárgykörbe is tartozó értekezéssel. E munka nyomdai sajátosságai a jelzett pontokban teljesen megfelelnek az 1712.-nek elannyira, hogy pl. a szintén 1647-ben, de az év utolsó hónapjaiban NOORTDIJCKnél nyomtatott 1691. sz. értekezésen az évszám már arab számmal van jelölve, mit NOORTDIJCK ettől kezdve mindig használt, ellentétben a másik utrechti nyomdással, WAESBERGGEL, mely úgy értekezéseken, mint egyéb munkákon jobbra római számokkal jelöli a nyomtatás évét. Nem felel meg az 1712. sz.-on csupán az évszám az 1689. sz.-nak, mennyiben a római számok eggyel több egységet tartalmaznak és így adják az 1648-ik évet.

A nyomdai sajátosságok tehát már kis különbséggel az 1689. sz. munka mellett jelölik ki az 1712. sz. helyét. De odautalja egyéb körülmény is, nevezetesen az, amit VOETIUS Gisbert disputáinak idejéről tudunk.¹ Eszerint VOETIUS rendszeren szombati napon, és pedig hihetőleg délután 2 óraker kezdődőleg szokott vitát tartani, legalább is ezt jelentené a szokásos «horis solitis», mely az értekezéseken olvasható. Ha máskor van a vita, akkor mindig jelölve van, pl. 1730. sz. «hora prima», 1813. 1814. másnapon stb.; 1648-ban azonban március 13-ra szombat nem esett, ellenben igenis 1647-ben, még pon-

¹ A. C. DUKER: Gisbertus Voetius, Leiden, 1910. II. 6. 29. és u. o. 1914. III. 18. 34.

tosan egy hétre az 1689. sz. BACZONI-féle disputától, mely szintén szombaton, 1647 március 6-án tartatott. Tehát már ezek az adatok is bizonyítják, hogy ILLYEFALVI¹ kérdéses munkája nem, amint hibásan fel van véve, 1648-iki utrecht-i, hanem 1647-iki nyomtatvány s helye pontosan az 1689. sz. után van.

1790. sz. Nem olyan fontos ugyan, mint az előbbi, de mégis tévednének azok, kik a R. M. K. III.¹ kötetének 544. lapján SZATHMÁRI (ÖTVÖS) Istvánnak 1651-ben megvitatott értekezésének 3. részéről esetleg azt tartanák, hogy az is de MAETS Károly elnöklete alatt lett megvitatva. Ez nem lehetséges azon egyszerű oknál fogva, mert akkor már a professor nem volt életben, hanem az év április 20-án hirtelen elhunyt.² A 3. rész azonban VOETIUS elnöklete alatt tárgyalatott meg, amint erről ugyanő tájékoztat *Politica Ecclesiasticája* tom. I. pars II. 216. lapján.³ A jelzett értekezést ugyanis, eme Amsterdamban (1666) megjelent kötetében egész terjedelmében felvette (tom. I. pars II. 217—242, 242—258. l.), amint maga megjegyzi, szószerint, mert de MAETS a jelzett értekezést «*crudite et pro more suo perquam accurate ac judiciose explicearit... visum fuit, dictam disputationem absque ullius vocis mutatione integram hic potius exhibere*» és «*post obitum autoris (qui incidit 20. Aprilis), excudendam et 10. Maji sub praesidio meo defendendam proposui*», s amely értekezés 3. része aztán a jelzett munka 242. lapján a következő címet visel: «*De sepultura mortuorum, Pars tertia. Quam D. Carolus de Maets, p. m. Theologiae cum viveret, Professor eximius et Ecclesiae Pastor vigilantissimus conscripserat et ad editionem pararat. Quamque nunc Favente Deo Opt. Max. sub praesidio, D. Gisberti Voetii SS. Theolog. Doctor ejusdemque Facultatis in inclyta Academia Ultrajectina Professor ac ibidem in Ecclesiae Pastoris vigilantissimi. Riblico examini subjcit Stephanus Szathmári, Ungarus. Ad diem 10. Maji.*»

1169. sz. Még kevésbé tartom fontosnak, mert hiszen akik kis tájékozottsággal bírnak, úgyis észreveszik, hogy a R. M. K. III.¹ 1169. sz. alatt BARÓTI Kálmántól 1616. Franeker jelzéssel SZINNYEI nyomán adott munkánál az évszám sajtóhiba; nem akkor, hanem pontosan száz évvel később, 1716-ban, mint Ruardus ANDALA franekeri professor elnöklete alatt tartott egyetemi értekezés látott napvilágot, miként igazolja az a példány, mely az egykori franekerei egyetem könyvtárának tulajdonaként jelenleg a Provinciale Bibliothekban (Leeuwarden) őriztetik, de élénken bizonyítja az is, ami a magyar irodalomban is, ZOVÁNYI *Theologiai Ismeretek Tára*⁴ nyomán ismeretes, t. i. hogy ANDALA Ruard 1665-ben született és 1701-ben lett franekeri tanár, végezetül az, hogy az első magyar diák 1623-ban jelent meg Franekerben s ott ezidő előtt semmiféle egyetemi «*exercitatio*»-t nem írhatott. Az 1169. sz. munkának tehát semmi helye sincs a Régi Magyar Könyvtárban. MIKLÓS ÖDÖN.

¹ Helyesen VOETIUS munkája, mivel ezidőben az értekezések értelmi szerzője mindig a piézes volt. *Szerk.*

² DR. G. J. LOUQU. C. IZ. *Historische schets der Utrecht'sche Hoogeschool.* Utrecht, 1886. 67. l.

³ V. Ö. DUKER: i. m. 1914. III. 4, 60. is.

⁴ I. 43. l.

A Magyar Tudományos Akadémia könyvtára az 1915—1917. évben.
A világháború eseményeit az 1915—1917. években az Akadémia könyvtára is egyre fokozottabb mértékben megérezte. Úgy a könyvtár gyarapodása, valamint a használata folytonos csökkenést mutat. A háborús viszonyok miatt már 1915-ben meg kellett szorítani a vidékre szóló könyvkölcsönzést. 1917-ben pedig a szénhiány miatt a könyvtár a helybeli olvasók elől teljesen zárva volt. A külföldi csereviszonyból származó gyarapodás is csökkenésnek indult 1916-ban, 1917-ben pedig csupán a németországi és ausztriai tudományos társulatokkal és akadémiákkal állott fenn. A nyomdák részéről beszolgáltatott kötelese példányok száma is apadt.

A könyvtár jelentékenyebb gyarapodásaként föl kell említeni VÁMBÉRY Ármin igazg. és tiszt. tag hagyatékából származó keleti kéziratokat és munkákat, melyek VÁMBÉRY Ármin fia, VÁMBÉRY Rusztem rendelkezése szerint jutottak 1916-ban az Akadémia birtokába.

A könyvtár személyzeti ügyeiben 1916-ban némi változás történt. HEINLEIN István könyvtár-tiszt egyetemi rk. tanárrá neveztetvén ki, helyébe az Elnök úr ő Excellentiája MUNKÁCSY Mihály múzeumi könyvtár-tisztet alkalmazta. Az 1917. év folyamán pedig HELLEBRANT Árpád alkönyvtárnoknak 40 évi szolgálata alkalmából Ő Felsége a királyi tanácsosi címet adományozta. MÉSZÖLY Gedeon könyvtár-tiszt a kéziratár őre címet kapta.

A könyvtári munkálatok egyebekben a mostoha viszonyok között is folytak s a könyvtár gyarapodásáról, forgalmáról a következő adatok tanuskodnak:

A könyvtár rendezéséről szóló adatok a következők: A rendezett tudománysszakok száma 55. Ezek 1915-ben 106.813, 1916-ban 107.906 és 1917-ben 110.034 munkát foglaltak magukban.

A szakkatalogus 1915-ben és 1916-ban 130 kötetből és 54 cédulatókból, 1917-ben pedig 130 kötetből és 58 cédulatókból állott. Az általános cédula-katalogus 255 tokban van elhelyezve.

A könyvtár gyarapodása a járulék-napló kimutatása szerint a következő: Vétel útján 1915-ben 302 mű 335 kötetben, 186 füzetben, 1916-ban 764 mű 908 kötetben, 337 füzetben és 1917-ben 291 mű 393 kötetben, 75 füzetben. Kötelese példányképen 1915-ben 244 nyomda 6124 művet 1220 kötetben, 5233 füzetben, 92 zeneművet 108 füzetben, 61 térképet 2 kötetben, 65 laprészen, 1916-ban 240 nyomda 5983 művet 1051 kötetben, 5125 füzetben, 101 zeneművet 103 füzetben, 52 térképet 2 kötetben, 4 füzetben és 49 lapon, 1917-ben pedig 231 nyomda 5796 művet 1283 kötetben, 4805 füzetben, 87 zeneművet 93 füzetben, 18 térképet 18 lapon küldött be. Magánosok ajándékából 1915-ben 50 művel 72 kötetben, 12 füzetben, 1916-ban 79 művel 47 kötetben, 54 füzetben és 1917-ben 147 művel 143 kötetben, 71 füzetben gyarapodott a könyvtár. 1915-ben 157 tudományos társulattól és akadémiától 1042 mű 340 kötetben, 911 füzetben, 1916-ban 98 hazai és külföldi tudományos társulattól és Akadémiától 471 mű 215 kötetben, 479 füzetben és 1917-ben 117 hazai és külföldi tudományos társulattól és akadémiától 351 mű 206 kötetben, 298 füzetben érkezett a könyvtárba. Az aka-

démia saját kiadványaiból 1915-ben 30 művel 42 kötetben, 34 füzetben, 1916-ban 33 művel 50 kötetben, 64 füzetben és 1917-ben 21 művel 29 kötetben, 22 füzetben növelte a könyvtár állományát.

A könyvtár olvasóterme 1915-ben 225 napon, 1916-ban 246 napon, az 1917. évben pedig 7 hónap alatt 171 napon volt nyitva s ez idő alatt 1915-ben 2744 olvasó 4150 művet, 1916-ban 2080 olvasó 3192 művet, 1917-ben pedig 1168 olvasó 1675 művet használt, míg házi használatra 1915-ben 132 kölcsönző 734 művet, 1916-ban 134 kölcsönző 765 művet és 1917-ben 233 kölcsönző 715 művet vett ki a könyvtárból.

A kéziratárban az 1915. évben lajstromoztatott 79 kézirat, 60 irod. levél és 290 iromány 690 cédulán. 1916-ban a kéziratár összes anyagáról szóló JAKAB Elek-féle kataloguscédulák átvizsgáltattak, a helytelen rendszők megváltoztattattak és ehhez képest az egész katalogus újra rendeztetett. Hasonló módon átvizsgáltattak a kézirati művek egy részéről készült újabb kataloguscédulák is és azok, mivel két csoportban voltak, egy csoportba egyesítettettek, az elmúlt évek alatt készült cédulák az újabb cédulacsoportba betűrendben berakattak. Mivel a levelekről való újabb cédulakatalogus nyolc külön csoportban volt, valamennyi levélkatalogusi cédula betűrendben egy csoportba rakatott össze; továbbá, mivel eddig az anyag nagyobb részénél csak a levélírók neve volt a rendsző, készítették cédulák a címzetek neve szerint is. A JAKAB Elek-féle szak-katalogus-cédulák alapján elkezdett a kéziratár egész anyagának revíziója az egyes szakok szerint, az egyes jelzetszámok sorrendjében, megvizsgáltatván minden mű, illetve iratcsomó. Így elvégeztetett a következő szakok revíziója: *Irók, Latin Codex, Magyar Codex, Napló, Történelem, Vegyes*. A kézirati művek és gyűjtemények újra való rendezése, lajstromozása, földolgozása tovább folyt. Így készült 7 szakban 30 szám alatt elhelyezett művekről, illetve gyűjteményekről 487 kataloguscédula. 1917-ben a kéziratár a könyvtárral együtt zárva volt a téli fűtetlenség idején s azonkívül nyáron harmadfél hónapig a kéziratár őrének katonáskodása miatt. 24 szám alatt elhelyezett kisebb iratcsomón kívül elrendezett és lajstromoztatott a BASSARABITS-féle kéziratgyűjtemény és WITTYÉDY István levelezése, továbbá az úgynevezett tárlónak egész tartalma, mely a kéziratár legértékesebb, legféltettebb kincseit tartalmazza. 1915-ben 17 látogató 73 kéziratot, 2533 irodalmi levelet és 140 oklevelet meg más iratot, 1916-ban 41 kutató 93 szám alatt elhelyezett művet, illetve gyűjteményt és 1917-ben 32 kutató 11 szám alatt elhelyezett művet, illetve gyűjteményt használt. Házi használatra 1915-ben 3 egyén 18 kéziratot, 2 intézet pedig 6 kéziratot és 27 irodalmi levelet kölcsönzött ki.

Az 1915. évi nevezetesebb gyarapodások közül különösen ki kell emelni HERMAN Ottó hagyatékából a könyvtárnak ajándékozott nagyértékű levelezést, mely 57 tokban van elhelyezve. Igen értékes az egyik lepecsételt tok, melyben KOSSUTH Lajosnak HERMAN Ottóhoz és HERMAN Ottónak KOSSUTH Lajoshoz intézett levelei, valamint a Kossuth-könyvtár megvételére vonatkozó iratok őriztetnek. E tok csak 1944 december 27-én bontható fel és hozható nyilvánosságra. BODOR Lászlótól BODOR Farkasnak 33 levele BODOR Pálhoz, özv. gr. KUUN Gézánéától b. KEMÉNY Simonra vonatkozó másolatok, MÁTÉ Sándortól

ARANKA Györgynek és KAZINCZY Gábornak egy-egy levele, MELICH Jánostól és GOMBOCZ Zoltántól az *Etymologiai Szótár* kézírata, ÖZV. RÁTH Györgynétől RÁTH György jegyzőkönyve, REXA Dezsőtől IPOLYI Arnoldnak 7 levele, ÖZV. SZABÓ Péternétől ARANY Jánosnak 2, BARTÓK Györgynek 1, BRASSAI Sámuelnek 2, ENDLICHERNEK 1, FÁY Andrásnak 1, GYULAI Pálnak 23, SZÁSZ DOMOKOSNAK 1, TOMPA Mihálynak 1, TOLNAI LAJOSNAK 4, WESSELÉNYI KRISZTINÁNAK 1 levele, GÁLFALVI IMRÉNEK 2 beszéde, 3 népdalnak angol fordítása TISZA DOMOKOSTÓL, Algebra SZÁSZ KÁROLYTÓL; SZILY KÁLMÁN MŰVE: Molnár Albert és a Nyelvtörténeti Szótár; ehhez járulnak még: GALGÓCZY JÁNOS: Az ural-altáji és a sumir rokonság kérdéséhez; továbbá a debreczeni egyetem theologiai hallgatóinak jegyzéke, akik 1914-ben önként léptek a hadseregbe; FERIDUN BEYNEK II levele VÁMBÉRY ÁRMINHOZ. Vétel útján I ABEL Jenő-féle levél jutott a kéziratár birtokába. — 1916-ban a kéziratár vétel útján a következőkkel szaporodott: 1. Ifj. HOLKO Mátyás: Collectanea. 2. XVIII. századbeli részben eredeti oklevelek, levelek gyűjteménye (Holko-féle). 3. BEYTHE István prédikációjának és evangélium-magyarázatának másolata. 4. ZECH (Czech) János keresztelőlevele. Ajándékul adatott: 1. KOLLER Sándorné úrnő által: ZSOLDOS Ignác: Egy Elhúnytak Levelei; ZSOLDOS Ignác: Töredékek Magam- és Kortársaimnak Életéből; Adalékok Zsoldos Ignác Élet-töredékeihez. 2. MÉSZÖLY Gedeon által: 1826. és 1833/34. országgyűlési beszédek (Mészöly András gyűjt.); 1839/40. országgyűlési beszédek (Mészöly András gyűjt.). 3. CSÁSZÁR Elemér által: KATONA Bán-bán-ja kézírati példányának másolata. 4. ÖZV. KATONA LAJOSNÉ ÚRNŐ ÁLTAL: KATONA LAJOS KÉZIRATI HAGYATÉKÁBÓL EGYETEMI ELŐADÁSAIHOZ ÉS MÁS MUNKÁIHOZ VALÓ JEGYZETEK, VÁZLATOK, KÉSZÜLŐ TANULMÁNYOK. 5. SZONTAGH SÁNDOR ÁLTAL: SZONTAGH SÁNDOR: Visszaemlékezés iglói Szontagh Pálra; ua.: A dobosinai Szontagh-ház történetéhez; ua.: Szontagh Vilmos életrajzához. Az 1917. évi gyarapodás pedig a következő volt: Szaporodott az állomány vétel útján a következőkkel: 1. GÖRGEY ARTHURRÓL SZÓLÓ IRATOK. 2. GÖRGEY ARTHURTÓL VALÓ LEVELEK. 3. GÖRGEY ARTHURNAK IRT LEVELEK. Ajándékozás útján a következőkkel: 1. JASZENOVAI BASSARABITS SÁNDOR KÉZIRATGYŰJTEMÉNYE (ÖZV. JASZENOVAI BASSARABITS SÁNDORNÉ HAGYATÉKA). 2. DÖMSÖDI HAJÓS JÓZSEF «Népdalok» című gyűjteménye (ÖZV. DÖMSÖDI HAJÓS JÓZSEFNÉ AJÁNDÉKA). 3. GÖRGEY ISTVÁN: Görgey Arthur ifjúsága (Görgey István hagyatéka). 4. BAKSAY SÁNDOR NYELVÉSZETI JEGYZETEI (KUNSZENTMIKLŐSI REF. EGYZHÁZ AJÁNDÉKA). 5. SZONTAGH SÁNDOR: a) Dr. Szontagh Ábrahám életrajza; b) Szontagh Ádám életrajza; c) Szontagh Béla életrajza; d) Szontagh Bertalan életrajza; e) Szontagh Boldizsár életrajza; f) Jegyzetek Szontagh Ferenc életrajzához; g) Szontagh Gusztáv Adolf önéletrajza (1793—1858); h) Zabari Szontagh Gyula életrajza; i) Szontagh Lajos életrajzához; j) Szontagh Márton életrajza; k) A sasos ágból származó II. Szontagh Pál (1695—1745) életrajzához (mindez SZONTAGH SÁNDOR AJÁNDÉKA). 6. TOMPA MIHÁLY: A gólyához (FABÓ BERTALAN AJÁNDÉKA).

A könyvtárnokság több évvel ezelőtt fölkérte a M. T. Akadémia tagjait, hogy kisebb, különösen a külföldön megjelent értekezések különnyomatát küldjék meg a könyvtárnak megőrzés végett. E kisebb értekezések 78 tokban vannak elhelyezve. A felszólításnak 1915. végéig a következő tagok tettek

eleget: ANGYAL Dávid, BADICS Ferenc, BALLAGI Aladár (atyjának dolgozataiból is), BÁNKI Donát, BERNÁT István, BÉKEFI Remig, BERZEVICZY Albert, BLEYER Jakab, BODOLA Lajos, CONCHA Győző, CSÁSZÁR Elemér, DÉCHY Mór, báró EÖTVÖS Lóránd, FABRICZY Kornél, FARKAS Gyula, FEJÉR Lipót, FÖLDES Béla, FRANKÓI Vilmos, FRÖHLICH Izidor, GIESSWEIN Sándor, GOMBOCZ Zolán, HEGEDŰS István, HEINRICH Gusztáv, HORVÁTH Géza, HOOR Mór, IINKEY Béla, ISTVÁNFY Gyula, KERTÉSZ Kálmán, KHERNDL Antal, KLUPATHY Jenő, KOCH Antal, KONKOLY THEGE Miklós, KÖVESLIGETHY Radó, KÜRSCHÁK József, LENGVEL Béla, LENÁRD Fülöp, LÖRENTHEY Imre, MAHLER Ede, MÁRKI Sándor, MÉHELY Lajos, MIKSZÁTH Kálmán, NAGY Ernő, PÁPAY József, RÁTZ István, RÉTHY Mór, RICHTER Aladár, SCHAFARZIK Ferenc, SCHUCHARDT Hugó, SCHULLER Alajos, STEIN Aurél, SZILY Kálmán, SZINNYEI Ferenc, SZINNYEI József, TANGL Károly, TÉGLÁS Gábor, THALLÓCZY Lajos, THAN Károly, TOLNAI Vilmos, TUZSON János, UDRÁNSZKY László, VÁLYI Gyula, VÁRI Rezső, VÉCSEY Tamás, WARTHA Vince, WINKLER Lajos, WCLASSICS Gyula, ZEMPLÉN Győző, ZIMÁNYI Károly, ZOLNAI Gyula.

A M. T. Akadémia könyvtári bizottsága 1915 november 15-én tartott ülésén elhatározta, hogy az Akadémia tagjairól készített *érmekből* és *plakettekből* lehetőleg teljes gyűjtemény állíttassék egybe s a könyvtár dotációjából, a szükséghez képest egy-egy kisebb összeg fordíttassék e célra, továbbá, hogy a gyűjtemény a könyvtár nagy olvasótermében, zárt tárlókban, közszemlére téessék ki. E határozatnak eleget tettek. Az eddig összegyűlt érmek két tárlóban vannak elhelyezve. 1917 végéig a következő érmek jutottak a könyvtár birtokába: id. gr. ANDRÁSSY Gyula ig. és tt. (2 péld.), ARANY János főtitkár, ig. és rt., ARNETH Alfréd kt., BALASSA János tt., BÁNKI Donát lt. (3 péld.), BÁNÓCZI József lt., BARTAKOVICS Adalbert igt. (2 péld.), BENE Ferenc tt., BRÖTHY Zsolt másodelnök ig. és rt., BÓKAY Árpád lt., CHYZER Kornél lt., CONCHA Győző ig. és rt., CZUCZOR Gergely rt. (FOGARASI János rt.-gal együtt) (2 péld.), DEÁK Ferenc ig. és tt. (4 péld.), de GERANDO Ágoston kt., ENTZ Géza ig. és rt., b. EÖTVÖS József elnök és tt., hg. ESTERHÁZY Pál igt., FAYER László lt., FINÁLY Henrik lt. (2 péld.), FODOR József rt., FOGARASI János rt. (CZUCZOR Gergely rt.-gal együtt) (2 péld.), GAUSZ Károly Frigyes kt., GENER-SICH Antal rt., HELMHOLTZ Hermann kt., HERMITE Károly kt., HORVÁTH Endre rt. (2 péld.), HYRTL József kt., JÓKAI Mór ig. és tt. (4 péld.), JÓZSEF főherceg nádor, pártfogó (9 péld.), JÓZSEF főherceg igt., KÁLLAY Benjamin tt., gr. KÁROLYI István igt., KAZINCZY Ferenc rt. (2 péld.), b. KÉTTY Károly lt. (4 péld.), KISFALUDY Sándor rt. (2 péld.), b. KORÁNYI Frigyes lt., KÖRÖSI CSOMA Sándor lt., KUNOS Ignác lt., LENHOSSÉK József rt., LÓCZY Lajos rt., MATLEKOVITS Sándor rt., MIKLOSICH Ferenc kt., MIKSZÁTH Kálmán tt., MOMMSEN Tivadar kt., ÓNODY Adolf rt., OPFOLZER Tivadar kt., ORMÓS Zsigmond lt., PYRKER László tt. (3 péld.), PLÓSZ Sándor igt., PROHÁSZKA Ottokár lt., PULSZKY Ferenc másodelnök, ig. és tt., RÓMER Flóris lt., RUDOLF főherceg trónörökös, tt. (3 péld.), SAMASSA József igt. (2 péld.), SCHÖNHERR Gyula lt., SCHULEK Frigyes lt., SCITOVSKY János igt., SIMOR János igt., STEINDL Imre lt., gr. SZÉCHENYI István másodelnök, ig. és tt. (7 péld.), SZENDREI

János lt., SZILY Kálmán főkönyvtárnok, ig. és rt., SZILÁGYI Dezső tt., SZILÁGYI Sándor rt., gr. TELEKI Géza igt. (2 péld.), gr. TELEKI László tt. (5 péld.), THALY Kálmán rt. (3 péld.), TISZA Kálmán ig. és tt. (2 péld.), gr. TISZA István tt., TOLDY Ferenc titoknok, ig. és rt. (2 péld.), TREFORT Ágoston elnök és tt. (3 péld.), VÁMBÉRY Ármin ig. és tt., VANDRÁK András lt., VAN'T HOFF (Jakab Henrik) kt., VIRCHOW Rudolf kt., VÖRÖSMARTY Mihály rt., WEKERLE Sándor igt. (2 péld.), b. WLAŚSICS Gyula másodelnök, ig. és tt., gr. ZICHY Géza tt., gr. ZICHY Jenő tt., ZIPERNOWSKY Károly lt.

A Goethe-gyűjteményt a háborús viszonyok miatt kevesen látogatták. 1915. és 1916-ban egy-egy iskola növendékei, 1917-ben pedig mintegy negyvenen tekintették meg. Vásárlás útján évenként 10—10 kötet munkával gyarapodott. A könyvtárnokság 1915-ben a régebb idő óta összegyűlt könyveket (mintegy 80 kötetet) köttette be.

A Széchenyi-múzeum 1915—1917-ben vétel útján és különösen gr. SZÉCHÉNYI Béla és gr. SZÉCHÉNYI Viktor ajándékából a következőkkel gyarapodott: 1915-ben 1 kép, 1 metszet, 1 fénykép, 2 darab 1860—61-iki ereklyetárgy, 49 darab eredeti Széchenyi-level, 8 idegen kézirat, 20 mű, 15 nyomtatvány és 32 újságszám; 1916-ban 4 kép, 5 fénykép, 1 fényképalbum, 1 metszet, 3 ereklyetárgy, 8 kézirat, 15 mű, 2 kisebb nyomtatvány, 20 újság- és folyóiratszám; 1917-ben 2 ereklye, 4 metszet, 1 térkép, 1 levél, 8 mű, 20 újság- és folyóiratszám. A múzeumot 1915-ben hetvenen és 3 iskola növendékei, 1916-ban 65-en és 2 iskola növendékei, 1917-ben pedig mintegy 78-an és 4 iskola növendékei tekintették meg.

A bécsi udvari könyvtár magyar emlékei. A bécsi udvari könyvtár keletkezésének időpontját teljes homály fűdi. E sajnálatos körülménynek legfőbb oka, hogy a könyvtárban rendes irattárat csupán 1825 óta vezetnek s ez alkalommal igyekeztek egybegyűjteni az udvari könyvtárra vonatkozó régibb okmányokat is, amelyek rendkívül hiányos sorozatát II. MIKSA császár 1575-ben kelt levele nyitja meg, mellyel BLOTIUS Hűgót meghívta a könyvtár élére.¹ A TRÜBNER-féle *Minerva* szerint (VI. 922. l.) III. FRIGYES császár alapította 1440-ben, vagy pedig (LAMBECIUS szerint) FRIGYES fia I. MIKSA császár alkotása, de ezt igazolni nem lehet. Ellenkezően GOTTLIEB okmányokkal bizonyította, hogy Bécsben a HABSBURG-háznak még I. MIKSA császár idejében sem volt könyvgyűjteménye.² MIKSA gyűjteménye főleg a bécsujhelyi várban volt elhelyezve, ahonnan még életében Innsbruckba szállították, ahol már előbb elhelyezték a III. FRIGYES hagyatékában volt könyveket.³ Az osztrák ház e legrégibb gyűjteménye csupán 1665-ben került az ambrasi kastélyból Bécsbe és egyesített az ottani udvari könyvtárral.⁴

Ebben az ambrasi gyűjteményben kétségkívül voltak oly kéziratok, melyek nem egészen legális úton kerültek a HABSBURGOK birtokába. E szempont-

¹ Ig. Fr. v. MOSEL, Geschichte der K. K. Hofbibliothek. Wien, 1835. 274. l.

² Büchersammlung Kaiser Maximilians I. Leipzig, 1900. 31—32. l.

³ U. o. 41. l.

⁴ Ig. Fr. v. MOSEL, i. m. 81. l.

ból döntő bizonyíték V. LÁSZLÓ magyar királynak 1455-ben III. FRIGYES császárhoz intézett megkeresése, melyben egykori gyámjától 110 kötetet követel vissza, melyek egy része IV. VENCEL cseh királyról szállott előbb I. ZSIGMOND magyar királyra, majd ALBERT magyar királyra s melyeket III. FRIGYES valószínűleg akkor ragadott magához, amikor V. LÁSZLÓ gyámi tisztét vállalta.¹ FRIGYES császár a jogtalanul visszatartott könyvek egy részét egy az innsbrucki helytartósági levéltárban őrzött kelet nélküli okmány tanúsága szerint² kiadta V. LÁSZLÓnak. LÁSZLÓ halála után ingóságait III. FRIGYES és két öccse valószínűleg felosztották maguk között s talán akkor került ismét a császár birtokába LÁSZLÓ Donatusa, melyet később I. MIKSA császár is használt tankönyv gyanánt.³ Bár az is lehetséges, hogy a Donatust, egyéb kéziratokkal együtt, sohasem kapta vissza V. LÁSZLÓ s azok a könyvek, melyeket tényleg visszakapott, nem rokonaira, hanem a magyar trónon való utódjára szálltak. Erre látszik vallani az a körülmény, hogy ALI-IBN-RIZVÁN Ptolemaios Quadripartitumához írt kommentárjainak IV. VENCEL király részére másolt példánya Korvin-kötésben maradt fenn a Hofbibliothekban, amit csakis úgy lehet megmagyarázni, hogy ez a műtörténeti szempontból értékes kódex a magyar királyi könyvtárral szállt MÁTYÁSra.

A Hofbibliothek ma is több VENCEL király számára készült díszes kéziratot s három ZSIGMOND király számára készült kódexet mondhat magáénak, de hogy az V. LÁSZLÓ által reklamált kéziratok túlnyomó többségét mily sors érte, arról GOTTLIEB nem ad felvilágosítást, ami érthető, ha meggondoljuk, hogy VAN SWITEN Gerhard (1745—1772.) igazgatósága alatt a könyvek és kéziratok régi és megrongált kötéseit újakkal cserélték fel s ezzel eltüntették számos kézirat provenienciájának a bizonyítékait.⁴

Talán a kéziratoknak ebből az átkötetéséből magyarázható meg, hogy a Hofbibliotheknak csupán 41. kódexéről állapítható meg több-kevesebb valószínűséggel, hogy egykor a Korvinához tartozott.⁵ Ily, aránylag kisszámú kódex mellett u. i. LAMBECIUS amaz állítása, hogy I. MIKSA császár a Hofbibliothek alapját a Korvin-könyvtárral vetette meg, alig érthető, ha csak az egész állítást teljesen légből kapottnak nem tekintjük: pusztá dicsekvésnek, mely arra szolgált, hogy a Hofbibliotheknak minél illusztrisabb eredetet biztosítson. Erre látszik vallani az a körülmény, hogy a kétségtelen Korvin-kódexek nagyobb-részt nem közvetlenül, hanem kerülő úton jutottak a Hofbibliothekba. Budáról, a Korvina állítólagos maradványaiból, kétszer gyarapodott a Hofbibliothek. Nevezetesen 1666 márciusában, amikor LESLIE Valter gr. konstantinápolyi követ és LAMBECIUS hosszas alkudozás után behatolhattak a budai palota egy földalatti helyiségébe, ahol 300—400, jobbára értéktelen nyomtatványt találtak

¹ GOTTLIEB, i. m. 4—5. l.

² U. o. 9. l.

³ U. o. II, 12. l.

⁴ MOSEL, i. m. 151—52. l.

⁵ WEINBERGER: Beiträge. (Sitzungsberichte. Phil.-hist. Cl. 159. köt.) Wien, 1908. 55. s köv. ll.

a földön fölhalmozva. A kevés számú kéziratból LAMBECIUS három darabot vihetett magával, ú. m. Sz. ÁGOSTON: *Sermones de Verbis domini*, JANUS PANNONIUS: *Poemata latina* és NAZIANZI GERGELY: *Sermones apologeticus novem c.* kéziratot, melyek a Hofbibliothekba kebelezettek.¹ Amikor azután húsz év múlva, 1686-ban Budát visszafoglalták a töröktől, a legtöbb ott talált kéziratot is bekebelezték az udvari könyvtárba.²

Magyar szempontból érdekes a Hofbibliothek egyik legfontosabb XVI. századi gyarapodása: SAMBUCUS gazdag kézirat- és nyomtatványgyűjteményének a bekebelezése. Első ízben 1578 okt. 26-án vásárolt a Hofbibliothek SAMBUCUSTól könyveket, még pedig több részletben fizetendő 2500 aranyon. Az ügyletre vonatkozó okmányra BLOTIUS sajátkezűleg följegyezte, hogy 530 kötet és egy antik szobor vásárlásáról volt szó. A SAMBUCUS hagyatékában maradt 2618 kötet megszerzésének körülményei kevésbé világosak. A nagy humanista 1584 március 20-án kelt végrendelete szerint összes irott és nyomtatott könyveit fiára, Jánosra hagyta. A hagyatékot több tanú jelenlétében 1587 április 13-án vette át BLOTIUS a Hofbibliothek számára, de hogy mily feltételek mellett, arra nézve adatokat nem találtam.³

A jezsuita-rend eltörlése, majd egyéb szerzetes rendek feloszlatása alkalmával is számos értékes művel gyarapodott a Hofbibliothek, de ezek közt aligha volt magyarországi származású darab. A nagyszombati jezsuita kollégium könyvtára tudvalevőleg a MÁRIA TERÉZIA által újjászervezett budapesti egyetemre szállott s ugyanezen intézetet illették meg a II. JÓZSEF uralkodása alatt feloszlatott szerzetes rendek könyvei is, csakhogy az ekként befolyó kötetek java részét SCHWARTNER akkori egyetemi könyvtárőr elárvereztette.⁴

Mint érdekes kuriózumot megemlítem, hogy a Hofbibliothek egyik legértékesebb nyomtatványa: SERVET: *Christianismi restitutio* (1553) c. műve, melyből mindössze két példány ismeretes (az egyik a párisi Bibliothèque Nationale-é) 1785-ben úgy került a könyvtárba, hogy gr. TELEKI Sámuel felajánlotta e ritkaságot II. JÓZSEFnek, aki viszonzásul egy gyémánt gyűrűt adott a grófnak.⁵

Végül megemlítem, hogy VITÉZ János kódexei 1806-ban kerültek a Hofbibliothekba, amikor a salzburgi érsekség szekularizáltatván, az érsekségi könyvtár egy része Münchenbe, más része pedig Bécsbe szállíttatott. Mint ismeretes e kódexeket BEKENSLOER hurcolta magával s helyezte el Salzburgban.

Ennél többet a Hofbibliothek magyar részének kialakulásáról a rendelkezésemre állott nyomtatott források alapján, sajnos, nem volt módomban megállapítani.

G. P.

A könyvek formátuma. Formátum, rétnagyság kifejezésen a könyv méreteit (a lapok magasságát és szélességét) értjük.

¹ MOSEL, i. m. 83. l.

² U. o. 94. l.

³ U. o. 40—41. l.

⁴ A pannonthalmi szent Benedek-rend története. Budapest, 1907. V. 404. l.

⁵ MOSEL, i. m. 190. l.

A könyv u. i. papirosívekből áll s lapjainak méretei attól függenek, hogy egy-egy papírv hányszor van összehajtogatva: rételve. Minél több lapból áll egy-egy ív, vagyis minél többszörösen van rételve az ív, annál jobban csökken az egyes lapok magassága és szélessége, következésképp annál kisebb méretű maga a kötet; viszont minél kevesebb lapból áll egy-egy ív, vagyis minél kevesebbszer van rételve, annál terjedelmesebb a lapok felülete, következésképp annál nagyobb méretű maga a kötet. A formátum megállapításánál a kötet vastagsága, vagyis lapjainak száma nem vétetik figyelembe.

A rétnagyság megjelölésére szolgáló elnevezések: in-plano, in-folio, in-quarto, in-octavo, in-duo decimo stb., magyarul atlasz-forma, kettedrét (v. ívrét), negyedrét, nyolcadrét, tizenkettedrét stb. nem a rételés módjára, hanem a rételés folytán előálló levelek mennyiségére vonatkozik.

Az in-plano rételetlen ívekből, tehát mindegyik ív 1 levélből = 2 lapból áll.

A 2-rét egyszer összehajtott ívekből, tehát « « 2 « = 4 « «

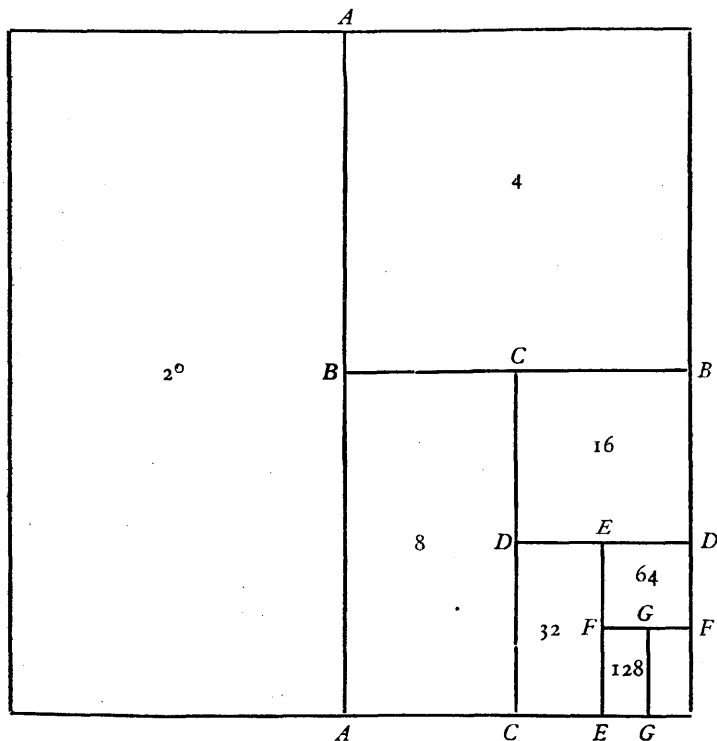
A 4-rét kétszer « « « « « 4 « = 8 « «

A 8-rét háromszor « « « « « 8 « = 16 « «

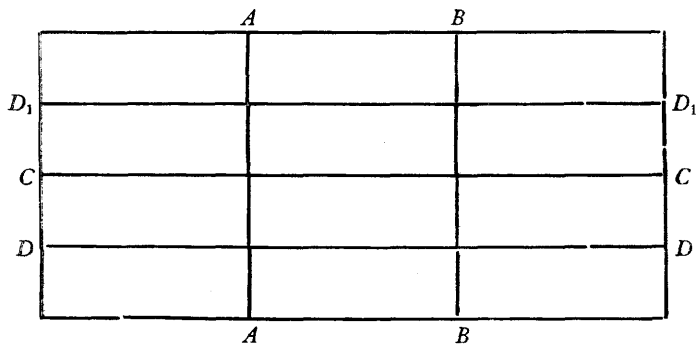
A 16-rét négyszer « « « « « 16 « = 32 « «

És így tovább.

Az efajta rételés sémája a következő:

Ezek a normális formátumok. A 12-rét és a 18-rét, mely főleg francia s angol könyveknél igen elterjedt, abnormális formátum, mely másnemű hajtogatás útján jő létre. Pl. a 12° sémája:

Az elnevezés egymagában e lapok méreteit nem határozza meg, még a kézzel előállított papirosoknál sem, mivel a méretek nemcsak az ív összehajtogatásának a módjától, hanem az ívek nagyságától is függenek. Precíz fogalmat a nagyságról csak úgy alkothatunk, ha az elnevezést az ívek terjedelmére vonatkozó közelebbi adattal kiegészítjük. Így teljesen pontos a francia *in-octavo jésus*, vagy az angol *foolscap-octavo* kifejezés, mert mint láttuk, a jésus, illetve foolscap-vízjegyű papiros bizonyos meghatározott méretek szerint készült. A jésus-jegyű papírv méretei: 50—70 cm., itt tehát a 8-rét ív leveleinek a méretei 22,5 cm. magasság és 17,5 cm. szélesség; a foolscap-jegyű papirosív méretei viszont: 34,29 × 43,18 cm., itt tehát a 8-rét ív leveleinek a méretei: 17,14 cm. magasság és 10,79 cm. szélesség, vagyis a két egyformán 8-rétű kötet magasságában is már több mint 5 cm. a különbség! A különböző papirosfajták közt ez a méretkülönbség oly nagy lehet, hogy pl. az egyik papiros 8-rét formában összehajtogatva éppoly méreteket mutat fel, mint egy másik fajta papirosív 4-rétűre összehajtogatva. Például a foolscap és atlasz jelzésű angol papírfajok, minthogy ez utóbbi az első fajtánál éppen megegyeszer nagyobb méretekben készül. Ez a körülmény sok bibliografiai konfuziónak lett már szülőanyja. Különösen az egymáshoz közelálló formátumokat, pl. a 4° a 2°-val, a 8-r.-t a 12-r.-tel és így tovább könnyű összetéveszteni. Így pl. a bibliografusok idéznek Bruno NOLANO: *In tristitia hilaris, in hilaritate tristis* c. munkája 1582. évi párisi kiadásából egy 8-rétű és egy 12-rétű kiadást, pedig tényleg csupán 12-rétű kiadás van belőle. A konfuzió vagy onnan támadt, hogy a bibliografusok egy része 8-rétnek nézte a 12-rétet, vagy onnan, hogy csupán az első ívet vette figyelembe, amely tényleg 8 levélből álló csonka ív, míg a többi ív mind 12—12 levélből áll.

Számos könyvből különböző fajú és méretű papirosokra nyomtattak példányokat s így esetben mindig célszerű jelezni, hogy milyen papirosra nyo-

matott példányról van szó. Így pl. BEWICK *History of British birds*, 1794—1804. megjelent első kiadásából Demy 8°, Royal 8° és Imperial 8° papirosra is készültek példányok, melyek értéke igen különböző. A legtöbbet érnek az imperial-papiron, a legkevesebbet a demy-papirosra nyomtatott példányok.

Kézzel merített papirosok formátumát magából a papiros kontexturájából is megállapíthatjuk. A merített papiros u. i. sűrű vízszintes rovátkákkal (vergeure) van borítva, amelyekre merőlegesen nagyobb, 3—4 cmes közökben sávok (pontuseaux) láthatók. E sávok a 2-rétű könyveknél mindig függőleges irányban haladnak; a 4-rétű könyveknél a sávok iránya vízszintes, 8-rétűnél ismét függőleges; a 16-rétűnél ismét vízszintes és így tovább. A szabálytalan formátumok közül a 12-rétűnél a sávok vízszintesek; a 18-rétűnél függőlegesek stb.

E papirosoknál a vízjegy helyzete is könnyen dönt kétes esetekben az ívek rételési módjáról. A vízjegy u. i. mindig az ív közepén foglal helyet. Tehát a foliánsoknál a vízjegy a lap közepén a behajts vonalától 2 részre osztva tűnik elő; 4-rétűeknél a vízjegy négy részre osztva a levelek belső felső sarkában jelenik meg; 8-rétűeknél az ív utolsó négy levelének felső külső sarkán; 16-rétűeknél az utolsó négy levél külső alsó sarkán és így tovább látható.

A modern, gyári úton, végtelen szalagban előállított papirosból készített könyveknél, melyek ivate szinte korlátlan méretekben metszhetik le a szalagból, a régi gyakorlatból a tradíció csökönyös szívósságával fenntartott formátum-megjelölések alapján teljesen értelmetlenek. Manapság a régi papirosok különböző rételésével előállított legkülönbözőbb formátumok egyformán a régi 8-rétnek megfelelő rételési móddal állíthatók elő s tényleg így is készülnek, mivel a 8-rétnek megfelelő rételési mód a legmegfelelőbb: sem túlságos vékony, sem túlságos vastag íveket nem nyerünk s fűzésük, felvágásuk így a legegyszerűbb. A *Magyar Könyvtár* és a *Múzeumi és Könyvtári Értesítő* egy-egy méreteiben annyira eltérő füzete egyformán 8-rétűen hajtogatott ívekből áll. Korrektül mindkettőt egyformán 8-rétűnek kellene jelezni. Ezt az anomáliát maguk a könyvnyomtatók is érzik s a különösen nagyalakú, in-folionak vagy in 4°-nek is beillő 8-rétű ívek nyomásánál hamis szignaturák alkalmazásával segítenek magukon. A *Múzeumi és Könyvtári Értesítő*-nél pl. látjuk, hogy az ívjelzés az 5. levélen újból kezdődik, de persze ez nem változtat a dolog lényegén.

Különösen súlyos nehézségeket okoz a modern könyvformátumok méreteiben beállott ez a korlátlanúság a könyvtáraknál, ahol helykimelés végett a könyvek nagyság szerint csoportosítva állíttatnak fel. Ha már most a régi elnevezéseket 2°, 4°, 8° stb. a régi értelemben alkalmazzuk, úgy következetességünk a legkülönbözőbb méretek összekeverésére vezet. Ez elv betartásával pl. egy a *Múzeumi és Könyvtári Értesítő* formátumában készült könyvet egész jogosan oszthatunk a *Magyar Könyvtár* méreteivel egyenlő könyvek mellé, de ebből kifolyólag a polcokat oly távközökben kell elhelyeznünk, hogy a Magyar Könyvtár méreteiben készült könyvek felett akkora üres tér marad kihasználatalanul, amekkorán még egy sor ilyen méretű könyvet elhelyezhetnénk.

E nehézségen a legtöbb közkönyvtár úgy tette túl magát, hogy a régi formátumelnevezések közül néhányat fenntartott, de új jelentéssel ruházta fel őket. T. i. nincs tekintettel az ívek rételési módjára, hanem csupán a kötetek magasságára centiméterekben, illetve hüvelyekben kifejezve s a bekötött könyveken a kötés hátán lemérve.

Ime néhány ilyen modern méretmegállapítás: A *Library association of the United Kingdom* az angolországi könyvesházak részére a régi formátumelnevezések következő jelentését állapította meg:

Nagy folio	---	---	---	---	18	angol hüvelyk (46 cm.) fölött.
Folio	---	---	---	---	18	« (46) « alatt.
Kis folio	---	---	---	---	13	« « (33) « «
Nagy kvart	---	---	---	---	15	« « (38) « «
Negyedrét	---	---	---	---	11	« « (28) « «
Kis negyedré	---	---	---	---	8	« « (20) « «
Nagy 8-rét	---	---	---	---	12	« « (28) « «
8-rét	---	---	---	---	9	« « (23) « «
Kis 8-rét	---	---	---	---	8	« « (20) « «
12-rét	---	---	---	---	8	« « (20) « «
18-rét pont	---	---	---	---	6	« « (5) « «
Törpék	---	---	---	---	6	« « (5) « «

E táblázatnak mindenesetre hátránya, hogy több méret határai egymásba nyúlnak s fölösleges konfuziót okoznak. Így a kis folio és nagy kvart, továbbá a negyedré, kis negyedré és nagy 8-rét, végül a kis 8-rét és a 12-rét részben vagy egészben födik egymást.

Az *American Library Association*ban a formátumok megállapítására kiküldött bizottság a következő szabályokat állapította meg. A levelek méretei centiméterekben teyűk ki, a milliméterekre menő frakciók feltüntetésével. A lemérés csupán a levél magasságára szorítkozik: pl. 18,5, vagyis a könyv 18,5 cm. magas; az esetben, ha a könyv leveleinek szélessége a szokott arányoktól elüt, ezt is jelezni kell sq., ob. vagy nar. betűkkel. Ezek értelme: sq. = square, vagyis a lap négyzetes, amidőn szélessége a magasság $\frac{3}{4}$ -énél kisebb; ob. = oblong, vagyis a lap fekvő téglányformájú, ezt magyarul harántformának nevezik, vagyis a szélesség a magasságnál nagyobb; nar. = narrow, vagyis keskeny, amikor a szélesség a magasság $\frac{3}{5}$ -énél kisebb.

Ha a levél szélességét is kifejezzük centiméterekben, ezek a rövidítések fölöslegesek. A szélességet kifejező szám mindig a magasság száma után jő s a kettőt a \times jelével kötjük össze. Pl. $25 \times 18,5$ annyit tesz, hogy a könyv levelei 25 cm. magasak és 18,5 cm. szélesek. Ha a centiméter töredékeire nem terjeszkedünk ki, mindig a magasabb egész számot vegyűk. Pl. 18,5 cm.-es könyvnél 19 cm.-t.

Azok számára, akik a régi elnevezésekhez ragaszkodnak, a bizottság a következő méreteket állapította meg:

Számjelzés	Betűjelzés	Külső magasság határa centiméterekben
48-r. --- --- --- ---	Fe. (Forty eight)	10
32-r. --- --- --- ---	Tt. (Thirty-two)	12,5
24-r. --- --- --- ---	T. (Twenty-four)	15
16-r. --- --- --- ---	S. (Sedec)	17,5
12-r. --- --- --- ---	D. (Duodec)	20
8-r. --- --- --- ---	O. (Octavo)	25
4-r. --- --- --- ---	Q. (Quarto)	30
2-r. --- --- --- ---	F. (Folio)	40
2-r. --- --- --- ---	F ⁵ "	50
2-r. --- --- --- ---	F ⁶ "	60
2-r. --- --- --- ---	F ⁷ "	70 és így tovább.

Olaszországban a firenzei *Biblioteca Nazionale Centrale* a régi elnevezéseket a következő magassági méretekhez alkalmazza :

Ivrét magassága meghaladja a 38 cm.-t

4-rét " 28—38 cm. között

8-rét " 20—28 " "

16-rét " 16—20 " "

24-rét " 10—15 " "

32-rét " 10 centiméteren alul marad.

Minthogy a legtöbb könyvtár a könyveket nagyság szerinti felállításkor három csoportba osztja, e sokféle jelzés könyvtári katalógusban felesleges. Itt e három alakot: nagy alaknak, 35 cm.-en felül, középső alaknak 25—35 cm. és kis alaknak 25 cm. alatt nevezhetjük. Az elsőt 2°, a másodikat 4° s a harmadikat 8°-val jelölhetjük, sőt egyszerűség okául a leggyakrabban előforduló kis alaknál a jelölés elmaradhat. Ha radikálisabb akarunk lenni, a háromféle alakot az Abc első három betűjével is jelölhetjük. Ezt az eszmét az amerikai HUTTON pendítette meg először 1892-ben. BIBLIOGRAPHUS.

Figyelmeztetés. A nehéz nyomdai viszonyok következtében a f. évi kötet tartalmát kivonatossan ismertető *Bulletin de la Revue Bibliographique Hongroise* az 1920. évvel együttesen fog kiadatni. Ugyanez okból voltunk kénytelenek elhagyni a jelen évfolyam mellől a szokásos név- és tárgymutatót, melyet az 1920. és 1921. évi folyamokéval együttesen szándékozunk kiadni, remélve, hogy akkorra a szedés és papiros abnormis árai kellőképp visszafejlődnek. *A szerkesztőség.*

VÁLTOZÁSOK

a magyarországi nyomdáknál 1918. március 16-tól 1919. december 31-ig.

Budapesten.

- A Bőr Lapkiadó* r. t. ny. VIII., Baross-u. 47.
Adám Sándor. VI., Király-utca 106.
****Barta Mór**. VII., Király-utca 19.
Barta Mór és Guth Jenő. VII., Király-u. 19.
Ehrenfeld Miksa. VI., Szív-utca 4.
Erényi Béla. VI., Teréz-körút 38.
***Fakereskedelmi nyomdavállalat**. VI., Podmaniczky-utca 5.
Fischer Lefkóvics Vilmos. VIII., Népszínház-utca 38.
Gerő Sándor. II., Székely-utca 2.
Özv. Goldstein Arminné. VI., Mozsár-u. 6.
****Heimler Sándor**. VII., Dob-utca 33.
Hirsch Manó és Somogyi Liptó Pálné. VI., Gr. Zichy Jenő-utca 37.
Katzburg Salamon. VII., Kazinczy-u. 35.
Klein Ferenc. VI., Lovag-utca 6.
****Kunossy Frigyes**. VI., Teréz-körút 38.
****Kurtág Jenő**. IX., Lónyay-utca 41.
****Lengyel Lípót**. V., Visegrádi-utca 3.
Morva Rezsóné Hőgye Mária. X., Alkai-utca 32.
Özv. Ramspott Károlyné. ****I.**, Mészáros-utca 3., IX., Ernő-utca 36.
Révai testvérek irod. int. r. t. V., Ügynök-utca 8.
Salvendy Gyula és Fried Pál, Galitzenstein H. VII., Kertész-utca 25.
****Sichermann Mayer Leb és Fischer Lefkóvits Vilmos**. VII., Klauzál-u. 22.
****Steiner Károlyné Blau Pepi**. VIII., Vig-utca 15.
Steiner Károly. VIII., Vig-utca 15.
****Vágó Ignác**. VIII., Baross-utca 47.
Vodicska Béla és Mobilüder Vilmos. IV., Molnár-utca 37.
Wachsmann Károly. VI., Aradi-utca 2.
Wallenstein Manó. V., József-tér 12.

Vidéken.

- Fogarás*. Hatiegan János. Űv. Feldiorean János.)
Győr. Merkantil ny. (Tul. Wenzes József.
Kolozsvár. Lapkiadó és nyomdai műintézet r. t. (Tul. dr. Farkas H. Mózes, dr. Vincze Sándor, dr. Szentmiklósi József, dr. Deák Albert, dr. Kertész Jenő, dr. Janovich Jenő és Tamási István.)
Nagyvárad. «Új Nagyvárad r. t. könyv.»
Szombathely. ****Egyházmegyei ny.** *Martineum ny. r. t.
Újvidék. Szloboda kny. r. t. (Tul. Jócsák Kálmán, Todorovics Demeter és Holló János.)
Újvidék. Szuppek Jánosné és Jovanovics Z. Péter kny. ****Szuppek Jánosné**, ezelőtt Szövetkezeti ny.
Zalaegerszeg. ****Özv. Unger Antalné.**
Zalaegerszeg. Zalaegerszegi takarékpénztár r. t. nyomdavállalata. (Űv. Hegedüs Ferenc.)

(Az egy *-gal megjelölt nyomdák nincsenek hivatalosan bejelentve, a két **-gal megjelöltek pedig megszűntek.)